

do niej od samego początku, brał m.in. odpowiedzialność za merytoryczny poziom oraz teologiczną poprawność przygotowywanych materiałów. Jego autorstwa jest też sporo haseł w EK, zwłaszcza z historii egzegezy.

Zmarł 26 XI 1991 r. w Lublinie.

Liturgia pożegnania ks. prof. F. Gryglewicza miała miejsce 29 IX 1991 r. w kościele akademickim KUL-u. Mszy św. koncelebrowanej przewodniczył wielki kanclerz KUL-u ks. bp B. Pylak; udział w niej wzięli: ks. bp S. Nowak, ordynariusz częstochowski, ks. bp R. Karpiński z Lublina, ks. bp W. Zięba z Olsztyna oraz wielu księży, a wśród nich spora grupa dawnych wychowanków. Homilię w czasie Mszy św. żałobnej wygłosił jeden z pierwszych studentów Zmarłego o. prof. H. Langkammer OFM, pełniący funkcję dziekana Wydziału Teologicznego KUL. Słowa uznania i wdzięczności za postawę kapłana oraz nauczyciela, a także za całą bogatą spuściznę naukową wypowiedzieli nad trumną: ks. bp S. Nowak, ks. bp W. Zięba, ks. prof. J. Łach, rektor ATK, ks. prof. J. Misiurek przedstawiciel redakcji Encyklopedii Katolickiej. W imieniu kolegów i uczniów pożegnał Zmarłego ks. prof. R. Rubinkiewicz SDB, kierownik Instytutu Biblijnego KUL.

Dzięki niezwykle pracowitemu i prawemu życiu ks. prof. F. Gryglewicz niewątpliwie zasłużył sobie na pochwałę wyrażoną w Księdze Syracha pod adresem uczonego w Piśmie: „Wielu będzie wychwalało jego rozum; nie zostanie też zapomniany na wieki [...], ludy będą opowiadały o jego mądrości” [39, 9 n.].

Lublin

KS. HUBERT ORDON SDS

R E C E N Z J E I P R Z E G L Ą D Y

BIBLIA W NAUCZANIU CHRZESCIJANSKIM, praca zbiorowa pod red. ks. Józefa Kudasiewicza, Lublin 1991, stron 416.

Sobór Watykański II w uchwalonym przez siebie 16 dokumentach, a szczególnie w konstytucjach: *O Bożym Objawieniu* i *O Liturgii* mocno wyakcentował i jednoznacznie podkreślił, olbrzymią rolę Biblii dziś w nauczaniu chrześcijańskim. Wypowiedzi Ojców Soboru na ten temat można streścić i sprowadzić do jednego zdania, zawartego KO: „Wierni Chrystusowi winni mieć szeroki dostęp do Pisma św. (nr 22).

Oceniana obecnie praca wielu polskich biblistów pod przewodnictwem znakomitego znanego problematyki biblijnej ks. prof. Józefa Kudasiewicza stanowi wspaniałą i udaną próbę odpowiedzi na pytanie; jak przybliżyć wiernym Pismo św. i ukazać im jego nie przemijające wartości. Czyli innymi słowy, co zrobić, aby uwrażliwić dzisiejszego człowieka na treść Biblii i jak go przekonać o tym, by posługiwał się nią w swoim codziennym życiu.

Już we Wstępie niniejszej pracy ks. prof. Kudasiewicz przypomina zasadniczą wypowiedź KO, że „Całe nauczanie kościelne, podobnie jak sama religia chrześcijańska, winny się żywić i kierować Pismem św.” (nr 21).

Przez „całe nauczanie” należy rozumieć „nauczanie teologiczne jak również i pastoralno-katechetyczne” (s. 9).

Książka składa się z dwóch części: można by powiedzieć — z części teoretycznej i praktycznej. W części pierwszej, zatytułowanej *Dydaktyka biblijna dawniej i dziś* (ss. 17—190), tacy autorzy, jak: H. Simon, bp G. Kusz, W. Wilk, R. Kamiński i sam Redaktor książki bardzo wnikliwie i oryginalnie omawiają centralne tematy nauczania biblijnego w takich strukturach jak: homilia, katecheza, liturgia, oraz Biblia w życiu parafii i małych wspólnot religijnych. Część druga (ss. 193—411) prezentuje nam wspaniałe rozwiązania trudniejszych tekstów Biblii np. jak rozumieć Ewangelię dzieciństwa Jezusa według Mateusza we współczesnym nauczaniu Kościoła (ks. G. Senderski), lub tę samą Ewangelię dzieciństwa Jezusa według Łukasza we współczesnej posłudze słowa (ks. J. Prac). Ks. J. Twardy zajmuje się bardzo dziś aktualną problematyką cudów Jezusa we współczesnym przepowiadaniu. Ks. E. Wiszowaty omawia trudne perykopy wielkanocne na ambonie dzisiaj na przykładzie Mt 28,1—8. Książkę zamyka ks. prof. J. Kudasiewicz prezentując nam swoje uwagi na temat tekstów eschatologicznych na ambonie i w katechezie. Głównie omawia teksty mówiące o rzeczach ostatecznych w nowym obrzędzie pogrzebu. Dotyka bardzo ciekawie takich tematów, jak centralne idee teologiczne w nowych czytaniach pogrzebowych oraz jak powinna wyglądać dziś autentyczna homilia pogrzebowa.

Niezmiernie ważny jest w cz. I wprowadzający artykuł ks. prof. Kudasiewicza zestawiający zainteresowanie się Biblią przez Kościół przed i po Vaticanum Secundum. Na tle tego, co było w przeszłości, cośmy odziedzyczli po Soborze Trydenckim jasno i jednoznacznie ukazują się nam potrzeba natychmiastowego nie tylko zainteresowania się Biblią, ale wprowadzenia jej w nasze chrześcijańskie życie. Ks. Profesor słusznie przestrzega (s. 47), żeby tego zainteresowania nie odczytywać jako „zapatrzenia się na protestantyzm”, ale po prostu uznać jako autentyczny powrót do Kościoła pierwszych wieków, który całe swoje nauczanie opierał na Biblii i dzięki Biblii tworzył autentyczną Tradycję i teologię. Słowem, teologowie zdaniem ks. Profesora winni się otworzyć na wyniki badań współczesnej egzegezy po to, by je później przekazywać wiernym, by „Słowo Boże, wyrażające się w źródle Objawienia, było słyszane dzisiaj” (s. 41).

Cytując wszystkie ostatnie encykliki papieskie i różne inne dokumenty (np. *Instrukcję o historycznej prawdzie Ewangelii*), zdania wielkich teologów rodzimych i zagranicznych, w poczuciu jakiejś wielkiej odpowiedzialności ks. Kudasiewicz dochodzi do wniosku, że formacja biblijna teologów i duszpasterzy, powinna być nowoczesna, teologiczna, ascetyczna i duszpastersko-praktyczna, przygotowująca do przyszłej pracy biblijnej.

Co ma obejmować i czego dotyczyć ta „przyszła praca biblijna?” Na to pytanie odpowiadają bardzo szczegółowo autorzy następnych artykułów tej pierwszej części. W grę tu wchodzi trzy elementy składowe tej pracy: homilia, katecheza i liturgiczne nauczanie. Elementy nauczania kościelnego mają za obowiązek, uwzględniając zawsze rodzaje literackie Biblii, pamiętać, że „Jezus Chrystus, który za nas umarł i zmartwychwstał, jest w każdym czasie i dla wszystkich ludzi zbawieniem” (s. 67). A więc wszelkie nauczanie Biblii, czego by ono nie dotyczyło ma mieć zawsze charakter soteriologiczny i egzystencjalny czyli mówiąc wyraźniej „mamy głosić orędzie Biblii tak, by ono dawało odpowiedź na aktualne pytania człowieka” (s. 73). Bardzo ciekawe i oryginalne próby tego nauczania podaje w swoim artykule ks. R. Kamiński, nawiązując do sposobu i formy ewangelizacji parafii, szczególnie w małych wspólnotach religijnych.

Omawiając treść części I interesującej nas pozycji nie wolno przejść do porządku dziennego nad kapitalną pracą ks. Kudasiewicza o roli „Biblii w rekolekcjach nie tylko kapłańskich” (ss. 170—190). Autor wykazał tu

nie tylko głębię swojego biblijnego przygotowania, ale jako znakomity i wytrawny rekoлекcjonista, przeżywający sam bardzo głęboko sens i znaczenie rekoлекcji wykazał wieloma celnymi argumentami, że nie ma i nie będzie dobrych rekoлекcji kapłańskich bez zakotwiczenia ich w Biblii. Bardzo słuszne i na czasie jest jego powiedzenie, że „ubiblijnienie rekoлекcji kapłańskich jest prawdziwym wołaniem godziny” (s. 169). Tu także wraca myśl, która stanowi nić przewodnią całej omawianej pozycji, że „rekoлекcje mają być radosnym głoszeniem prawdy o zbawieniu” (s. 182). „Po przez słowa Biblii spotykamy się z Panem” (s. tamże).

Bogata w treść jest druga część omawianej książki. Jest ona autentyczną egzemplifikacją tego co napisano w części I. Omówienie Ewangelii dzieciństwa Jezusa ukazuje nam realizację zbawczego planu Boga i co najważniejsze udowadnia, że za pomocą stosowania najnowszych osiągnięć biblistyki można bardzo łatwo dojść do odkrycia zawartego w tych opisach kerygmatu. Ten zaś kerygmat prowadzi już prostą drogą do podjęcia decyzji wiary w Chrystusa i w całe Jego zbawcze dzieło.

Także z uznaniem należy podkreślić wypowiedzi ks. J. Twardego, na temat cudów. Autor przekonywująco wyakcentował rolę cudów w życiu Jezusa i odcinając się od dotychczasowej apologetycznej ich interpretacji podkreślił, że cuda Jezusa trzeba rozumieć w ich zbawczym ujęciu (s. 299). Mają one typowo kerygmatyczne znaczenie. Zupełnie słuszne jest twierdzenie ks. J. Twardego, że „cuda Jezusa są znakiem osobowego spotkania i dialogu Boga z człowiekiem” (s. 306). Jest sprawą oczywistą, że cuda należy interpretować w kontekście całej Biblii.

Perykopy wielkanocne ks. E. Wiszowatego, omawiane na przykładzie Mt 28,1—8, dotyczące interpretacji pustego grobu, niby na pozór łatwe, jednak nastroczają przy ich interpretacji, wiele trudności. Należy tu przyznać, że Autor tego artykułu wyszedł z ich interpretacji związką ręką. Zupełnie słuszna jest jego interpretacja, która wychodząc od opisu historycznego zdarzenia, zwracając uwagę na gatunek literacki tej perykopy, zawsze ma na uwadze jego kerygmatyczne znaczenie. „Mateuszowy przekaz o pustym grobie, pisze ks. E. Wiszowaty, nie jest bynajmniej ściśle historyczny” (s. 390), „Chodzi tu raczej o syntezę faktu i teologii, na co wskazuje już gatunek literacki tej perykopy” (tamże).

Całość książki zamyka jeszcze jeden artykuł ks. prof. J. Kudasiewicza o *Tekstach eschatologicznych na ambonie i w katechezie*. Zupełnie słusznie ks. Profesor przestrzega przed pochopną interpretacją tych tekstów stosowanych w nowym rytuale pogrzebowym, wskazując na rolę i znaczenie miłości w przygotowaniu nas na spotkanie z Panem oraz na konieczność wiary w powtórne przyjście Pana. Te myśli zdaniem ks. Profesora powinny być stale podkreślane w homiliach pogrzebowych, w których stale powinna dominować idea dotycząca nadziei chrześcijańskiej (s. 409).

Nie wyrażę lepiej mojej osobistej wdzięczności ks. Profesorowi za tę pozycję i nie znajduję lepszych słów nad te, które we Wstępie wypowiedział, oceniając tę pozycję ks. bp Alfons Nossol: „Autorom książki gratuluja z całego serca i dziękuję za cenny dar, jaki ofiarowali polskiemu Kościołowi ... Do jej lektury zachęcam wszystkich miłośników Biblii, a szczególnie tych, którzy pracują w chrześcijańskim nauczaniu”.

Kraków

KS. STANISŁAW GRZYBEK

J. Maxwell MILLER, John H. HAYES, *A History of Ancient Israel and Judah*, SCM Press, London 1986, s. 523.

Redaktorowie zbioru studiów o problemach historii *ST Israelite and Judean History* (Old Testament Library, Philadelphia, London 1977) pod-